

Viae Sion lugent.

V lučižejno ulico in sobo
mesec sije z milostno svetlobo.

V oknu lica v polživljenju:
Ali jih je mesečina,
ali jih je bolečina
pobledila v hrepenenju
upov neizpolnjenih?

Prazna pota plakajo.

Tožna pota ve, kako je z vami?
Več potujem, večkrat pod nogami
zaiskri se mi stopinja:
Ali grem po tleh ledenih?
Ali v novih se plamenih
prebujena solza vtrinja —
njih, ki šli so pred menoj?

Trudna pota plakajo.

Čujte! Božji glas ob božji hiši —
iznad cerkve jasen zvon se sliši.

— Zvon? Ne več! Ozri se v line:
Celica je prazna, tiha;
iz pobožnega meniha,
ki je lajšal bolečine —
bojni je postal klicár.

Samotna pota plakajo.

Težko balo vozijo vozovi.
Voz za vozom z dragimi darovi.
Bratje! Lepa vaša dota!
Sam škrlat od ran skelečih,
zgolj zlato iz src trpečih.
Kdaj nosila naša pota
lepše so bogastvo nam?

Težka pota plakajo.

Tiho stopaj po teh potih javnih!

— Niso pota, kakor v časih davnih. —

Tišje! Drsaj po kolenih,
ko da greš okrog oltarja,
ki ljubezen ga ožarja,
kjer v daritvah se ognjenih
mórja src žrtvujejo.

Naša pota plakajo.

Silvin Sardenko.

Vodnikova, Ilirija oživljena' slavospev na slov. zgodovino.

Ivan Grafenauer.

Jedro Vodnikove »Ilirije oživljene« je proslava slovenske zgodovine in domovine. To je v bistvu spoznala že c. kr. študijska dvorna komisija (naučno ministrstvo) in ž njo vred osrednja organizacijska dvorna komisija, ko se je l. 1814. Ilirija presnavljala v avstrijskem zmislu.

Organizacijski dvorni komisar grof Saurau je v svojem poročilu za cesarja z dne 19. julija 1814 predlagal, da naj se Vodnik odstavi radi njegovega Francozom prijaznega mišljenja. Kot dokaz je priložil Vodnikovo »Ilirijo oživljeno«, ki jo označuje kot slavospev na Napoleona, »zložen v duhu fran-

coskih vseosvojevalnih željà«. Razen tega pa stoji njegovo ime v listah prostožidarjev.¹ C. kr. študijska dvorna komisija, ki je dobila to poročilo v pregled, pa je spoznala pesem kot to, kar je, in je poročala osrednji organizacijski dvorni komisiji, da doslej o Vodniku ni bilo nobene tožbe, da je marveč znan kot dober poznavalec domače zgodovine, kar je dokazal z učno knjigo »Die Geschichte Krains«, in kot poznavalec, navdušen ljubitelj in razširjevalec slovenskega jezika, kar

¹ Jagić-Festschrift, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1908, str. 632.

ga je morda zapeljalo tudi, da je napisal slavospev na Napoleona. Vendar pa je ta pesem zgolj le izraz veselja, da se je zopet oživila stara Ilirija, bolj kot pa slavospev na vladarja Francozov; pa tudi njegovo prostozidarstvo za časa francoske vlade, če se mu zdaj odpove, se zdi, da ga ne izključuje iz šolske službe. Če za njegovo ljubezen do Napoleona razen te pesmi in zoper njegovo moralnost ni drugih dokazov, naj se ohrani v šolski službi.¹ Centralna organizacijska dvorna komisija, ki je dne 3. oktobra 1814 predložila svoje predloge cesarju, se je temu mnenju pridružila in poročala cesarju, da je tudi ona spoznala, da je Vodnik hvalnico na Napoleona (Ilirijo oživljeno) zložil le kot entuzijast za ilirski jezik in za svojo domovino; sicer pa v pesmi tudi nobenega napada ni proti avstrijski vladi.² — In res v cesarski lastnoročni odredbi z dne 26. decembra 1814 »Ilirija oživljena« ne igra nobene vloge; vzrok za Vodnikovo vpokojitev je bil ta, da je bil član tajne družbe (lože).³

Da je bilo mnenje študijske dvorne komisije pravo, nam bo pokazala tudi zgodovina »Ilirije oživljene«.

Vodnik je namreč že davno, preden je bila ustanovljena Napoleonova Ilirija in preden je javnost sploh kaj posebnega vedela o Napoleonu, mislil na pesniško proslavo slovenske zgodovine. Povod je dala smrt domačega zgodovinarja in dramatika Antona Linhart (14. julija 1795).

V nedatiranem pismu, pisanem kmalu po 14. juliju 1795, poroča Zois Vodniku o prijateljevi smrti. Obenem mu pravi, da se »naše najboljše glave trudijo za epitafe v čast zaslužnemu možu. Bivši stiški redovnik Wilhelm in v. Preckerfeld sta se poizkusila v nemškem jeziku, profesor Penzel (Pentzel) sestavlja takega v latinščini, triglavski pesnik pa naj stori to v slovenščini.⁴

Vodnik je mislil v začetku na alegorično žalostinko, obenem pa tudi že na verzificiran

posnetek Linhartove zgodovine,¹ morda v obliki epa; poslal je Zoisu za poskus že nekaj verzov o Kranjcih kot mladiki starega slovanskega rodu:²

Krajnzi Mladiza nekdanga saroda
Snanga od Lahov do smersliĝa proda etc.³

Dne 4. avgusta 1795 mu je nato Zois odgovoril. Svetoval mu je, naj spiše svoj epitaŝ v rimanih verzih, katere vrste, je vseeno; a vse, kar pride iz njegovega peresa, mora biti pisano v poljudnem tonu za ljudstvo: zato se na noben naĝin ne sme spustiti na polje tragiĝne muze. Morda bi uvedel »Županovo Micko« in »Matiĝka«,⁴ ki bi tolaŝila Zgodovino, jokajoĝo za svojim ljubljencem. Pri tem bi se ponudila tudi prav naravno prilika, da obljubi verzificirani posnetek. Ta posnetek pa bo vendarle treba imenovati le didaktiĝno pesnitev. Epopeja je izkljuĝno le junaška pesem z enotnim glavnim dejanjem in s podrejenimi, z glavnim dejanjem nujno zvezanimi epizodami. Merilo v poskusni kitici (Krajnzi Mladiza itd.) se Zoisu ne zdi primerno za didaktiĝno pesem, ker je preenoliĝno; kitica razpada v dve polovici () in tak metrum je preveĝ anakreontiĝnega znaĝaja; priporoĝa mu laški endekasilab () ali ()⁵

V naslednjih mesecih se je peĝal Vodnik z metriĝnimi študijami; študiral je Batteuxa in Ramlerja in se obraĝal z vpraŝanji tudi na Zoisa.⁶ Ta mu je poslal v pismu z dne 5. septembra 1795 za zgled dva Tassova enajstzloŝna verza,⁷ v pismu z dne 4. oktobra 1795 pa mu odgovarja, da se merilo verza »Solsa mila snanzam tezhe« prav dobro prileĝa ŝalostinki (Klagelied) in da se za »Klagelied«

¹ Versuch einer Geschichte von Krain und der ŝbrigen sŝdlichen Slaven Oesterreichs von Anton Linhart... I. Von den ersten Spuren einer Bevŝlkerung im Lande bis zur ersten Anpflanzung der Krainischen Slaven. 1788, 444 str. — II. Von der ersten Anpflanzung der krainischen Slaven bis auf die Unterjochung durch die Franken. 1791, (XXIV)+367 str.

² Ker so se Vodnikova pisma Zoisu ŝal izgubila, mremo sklepati na njihovo vsebino le po pismih, ki jih je pisal Zois Vodniku v Koprivnik, v kolikor so se nam ohranila. Objavljena so v Vodnikovem spomeniku (1859), str. 45—62.

³ Vodnikov spomenik, str. 52.

⁴ Linhart je izdal leta 1790. komediji »Shupanova Mizka... Prenarejena po tej nemshki (Joŝ. Richterjevi): Die Feldmŝhle« in »Ta Veffeli Dan, ali Matizhek se sheni... Obdelana po ti franzoiki: La folle journŝe ou le mariage de Figaro par M. de Beaumarchais«.

⁵ Vodnikov spomenik, str. 52 b — 53 a.

⁶ Vodnikov spomenik, str. 60 b.

⁷ Vodnikov spomenik, str. 57 a.

¹ Ibidem, str. 633. — ² Ibid., str. 634.

³ Odloĝba se glasi: »Franz Hladnik ist nur dann beyzubehalten, wenn er wŝhrend der Illyrischen Regierung sich in keinen geheimen Gesellschaften befunden, Wodnik und Pessenegger hingegen, kŝnnen in ihren Plŝtzen nicht beybehalten werden, sie sind also entweder nach den bestehenden Vorschriften zu pensionieren, wenn sie nicht mehr diensttauglich sind, und ihnen eine Pension gebŝhrt, oder zur angemessenen mit Erziehung der Jugend nicht verbundenen Stellen auŝer Illyrien in Vorschlag zu bringen...« — Ibid., str. 634.

⁴ Vodnikov spomenik. Vodnik-Album (dr. E. H. Costa). Ljubljana MDCCCLIX., str. 51.

slovenski prav lahko reče »mila pešem«, kakor je odločil prijatelj Kumerdej.¹ Nato se je lotil Vodnik slovensko-historične pesnitve same, kakor se zdi, zaenkrat še brez alegoričnega uvoda: proslava slovenske zgodovine se mu je zdela v celi pesnitvi glavna stvar. V načrtu, ki ga je poslal Zoisu, je narisal (očividno je, da še ne v verzih) zgodovino slovenske domovine. V pismu, pisanem zadnjega dne novembra 1795, pravi Zois, da je načrt Vodnikovega slovensko-historičnega poema »in prima linea« prav dober; o pripovednem dejanju pravi, da ga bo morala presoditi kritika zgodovine na podlagi virov, kolikor se jih je ohranilo; o tem bo moral soditi Kumerdej ali pa Linhartov duh.² Zois je mislil, da bi bilo mogoče iz pesnitve ustvariti celó epično pesem, če bi se bolj strnila z ozirom na čas in na enotnost dejanja. Vodniku pošilja tozadevne nasvete. Glavni junak naj bi našel kako odpeljano deželanko, ali pa naj bi odpeljal kako frankovsko princeso ali kaj podobnega. Tudi njegovi vitezi naj bi se »quocumque modo« zapletli v različne vrste ljubezni, naj si bo strast, potreba, predsodek ali šega, v pogojnem ali historično znanem okusu tistega časa itd., iz česar bi se vzele potrebne epizode. Grške ali rimske mitologije naj se Vodnik pri tem čisto ogiba, iz istega razloga tudi različnih po njej na slovanska imena prenesenih božanstev. Slovanska božanstva je treba ohraniti v prvotnem pomenu, v katerem se skladajo s sistemom staroslovanskega umskega verstva (Vernunft-Religion); ne smemo jih imeti za prave idole, ampak le za odlične predstavnike z ozirom na »principium boni et mali«. Drugi mitološki izrazi, ki so se do danes ohranili v jeziku, kakor »lhkrat, Mora, Vefha« itd., naj se rabijo tako, da se izpodbijajo predsodki, zmote, prazne vere i. dr., ki so ž njimi zvezani. »Vojvoda (po Zoisovo bi bilo bolje pisati Bojvoda), Prerok, Modri, Kolednik« itd. se naj imenujejo z imeni, izvedenimi iz slovanskih korenskih zlogov, kakor Samo iz sam, Pohod iz hoditi in po- i. dr. Koliko sile so imeli tradicija, avtoriteta, zgled itd., torej predniki (die Antenaten), do ljudstva, ki ni gojilo prave idolatrije, bo mogel Vodnik približno presoditi najlaže, če prebere keltske pesmi Ossiana in Fingala. Zois mu jih hoče poslati v Denisovem nemškem prevodu; našopirjenega (schwülstig), z metaforami in slikami preobloženega tona naj pa nikar ne posnema.³ Nato mu daje Zois še razne nauke glede tona v epskih, didaktičnih pesnitvah, glede jezika

¹ Vodnikov spomenik, str. 57 b.

² Vodnikov spomenik, str. 61 a.

³ Vodnikov spomenik, str. 61 a.

in sprejemljivosti rojakov za pesnitve i. dr. ter mu priporoča, naj se vadi najprej v verzifikaciji posameznih prizorov, da preskusi svojo pesniško moč.⁴

Žal je to pismo zadnje ohranjeno Zoisovo pismo na Vodnika. In tako ne vemo, kako se je Vodniku ta ideja, proslava domače zgodovine, nadalje oblikovala. Bržkone je Vodnik kmalu izprevidel, da epa ne bi mogel ustvariti,⁵ za didaktično pesem pa menda ni našel prave oblike, ali pa se ni mogel odločiti zanjo. Pesem, ki bi bila kot proslava domače zgodovine pendant »Dramilu« (proslavi domače grude) in »Zadovoljnemu Krajncu« (proslavi domačih ljudi), se ni dodelala, morda niti začela ne. V »Pélmah sa pokúfhino« (1806) je priobčil Vodnik odo »Verfhaz« (proslavo slovenskega planinskega sveta), proslave slovenske zgodovine pa se še ni lotil.

Šele ko je Napoleon I. 1809. ustanovil Ilirijo in v njej proti vsemu pričakovanju združil velik del Slovencev in Hrvatov, in ko je Vodnik vsled šolskih reform, ki so dale slovenščini v šoli večjo veljavo, začel upati na vesel razvoj slovenskega jezika in naroda, tedaj je s perzonifikacijo vstajajoče Ilirije-Slovenije, ki se po dolgoletnem spanju zbuja in se spominja preteklih slavnih dni, stara, morda že pozabljena ideja dobila pesniško obliko, in sicer obliko alegorične ode »Ilirija oživljena« (1812). Značilno za zgodovinsko zvezo z Linhartovim delom pa je še zdaj, da proslavlja pesnik ilirsko zgodovino⁶ le do pričetka frankovske vrhovne oblasti, do tja, do kamor sega Linhartova »Zgodovina Kranjske«. Od tam preskoči pesnik takoj na sedanost, na proslavo zopet oživele stare Ilirije-Slovenije in na bodočnost, ko »Ilirija prstan — Európi ni bo«. Alegorična oblika pesmi (vstajajoča Ilirija pred Napoleonom) pa nas odločno spominja na Zoisov nasvet glede alegorične žalnice v Linhartov spomin. Tam »Zgodovina« domovine pred umrlim Linhartom, tu Ilirija, spominjajoča se svoje preteklosti pred Napoleonom; ton pesnitve je seveda različen, na mesto

⁴ Vodnikov spomenik, str. 61 a in b.

⁵ Že v omenjenem pismu z dne 30. novembra 1795 ga je svaril Zois (z ozirom na jezikovne težave in na neizobraženost slovenskega občinstva): »Alles scheint einzurathen, dass die Saiten nicht zu hoch gestimmt werden derfen!!« Vodnikov spomenik, str. 61 b.

⁶ Vodnik misli, da so stari Iliri bili Slovenci in da so torej Slovenci od nekdanj bivali v naših krajih:

Od perviga tukaj
Stanuje moj ród,
Zhe vé kdo sa druj'ga
naj rezhe, odkód?

Vodnik, Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole, str. (XIV).

otožne elegije (»mile pesmi«) je stopila samozavestna oda. Ideja pa je ista: proslava domače zgodovine.

V kolikor je »Ilirija oživljena« proslavljala tudi Napoleona, jo je Vodnik preklical, ko je pozneje spoznal, da Napoleonu ni za miren razvoj narodov, ampak v prvi vrsti le za to, da vse podvrže svoji oblasti; njeno pozitivno idejo pa je porabil v novi odi »Ilirija zveličana« ter je v proslavo domače zgodovine vpletel tudi zgodovino domače vladarske rodbine Habsburžanov, ki jo spravlja po navni etimologiji v zvezo z dozdevnimi slovanskimi predniki.¹ Vsled tega je v ospredju

¹ Gl. Vodnik, Pesni (Wiesthaler), 1891, str. 21:

- | | |
|--|---|
| 9. Vindiso zagleda (Ilirija),
Vindono odtod,
Se blezo zaveda:
Zor pride — od kod? | 10. Vindiso predstaršo
Hasbursko zibélj,
Vindono Estrajsko
Kdaj bivšo svoj délj. |
| 11. Vindisa, Vindona
Slovenski ste b'lé
Na Nemcih Slovincu
Je Vindec imé. | |

srednjeveška in ne več stara zgodovina slovenska (oziroma ilirska). Zavest, da so ilirski rodovi Dobrovčani, Kotorani, Primorci, Gorenjci, Pokolpjeni vsi Slovenci, pa je v »Iliriji zveličani« razširjena na sorodnost vseh avstrijskih slovanskih rodov.

Sodba c. kr. študijske dvorne komisije (tačasnega naučnega ministrstva) na Dunaju o »Iliriji oživljeni« in Vodniku iz leta 1814. je našla najsijajnejše potrdilo v tačas še neznanu zgodovini tega Vodnikovega slavospeva na zgodovino slovenske domovine.

Vindisa (pravzaprav Vindonissa) je bila helvetska (keltska) naselbina, potem rimski stalni tabor, 10 minut južno od bivšega samostana (sedaj norišnice) Königsfelden v švicarskem Aargauu. Ime se je do danes ohranilo. Na njenem mestu je zdaj vas Windisch. Blizu tam stoji grad Habsburg. Tudi ime Vindona (prav Vindobona), ki je stala na mestu sedanjega Dunaja, je morda keltsko.

Samotna ura.

V zvoniku bije polnoči;
meni ni do spanja.

Kaj hoče veter, ki golči
sredi gluhega molčanja?

Dosegla noč je že zenit;
misel gre še više.

Pod oknom veter v drevju skrit
poje vedno tiše.

V polnočni uri sam — do dna
človek se presoja:
visoke zvezde vrh neba,
dajte mu pokoja!

Igo Gruden.

